

HÜSEYİNZADE ALİ TURAN BEY'İN "ABD-İ GILAF VE MAHFAZA" ADLI HİKÂYESİ

Alaattin UCA*

Hüseyinzade Ali Turan Bey, 1864-1940 yılları arasında yaşamış, ünlü bir Türk mütefekkeri olup, Ziya Gökalp tarafından sistemleştirilen "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" fikrinin mucididir.

İlk, orta ve yüksek tahsilini Rusya'da yaptıktan sonra İstanbul'da tıp tahsili gören Ali Bey, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşunda görev almış ve baskılardan bunalarak 1903 yılında tekrar doğum yeri olan Azerbaycan'a giderek burada milli uyanış hareketinin gerçekleşmesinde hizmet etmiş, II.Meşrutiyetin İlanı ile tekrar Türkiye'ye dönmüştür.

Fikirleri ile düşünürler ve aydınlar üzerinde etkili olan ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumî üyeliğinde de bulunan Ali Bey, Abd-i Gılaf ve Mahfaza adlı mizahi hikâyesini, bir ittihadçı sıfatı ile asrımızın başlarında yani, Sultan II.Abdulhamid'in tahtta bulunduğu bir dönemde yazmıştır ve üstü kapalı da olsa dönemin bazı olumsuzluklarına değinme fırsatı bulmuştur¹.

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Uzmanı

1 Müellif hakkında geniş bilgi için bakınız: Alaattin UCA, Türkçülük Fikrinin Abide Şahsiyetlerinden Hüseyinzade Ali Bey, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 1996, SAYI:5, s.159-189; Ali Haydar BAYAT, Azerbaycan'ın Yiğit Evladı Ali Bey Hüseyinzade ve Türkiye'de Yayınladığı Eserleri, İstanbul, 1992; Behçet KURDOĞLU, Şair Tabibler, İstanbul, 1967; Yusuf VEZİROV,

Bu özelliğinden dolayı tanıtmak gereğini duyduğumuz eser, 1906 yılında Bakû'da "Kaspi" ve "Hayat" gazetelerinin matbaasında Arap harfleri ile basılmıştır. Ellibir sayfadan ibarettir².

Mevlâna Celâleddin-i Rûmi ve Abdullah Cevdet'in birer beyiti ile hikâyesine başlayan yazar, eserinin ünlü Rus ediblerinden Çehov³'un "Kılıflı Adam" adlı hikâyesine nazire olduğunu ifade etmektedir.

Usta bir yazar olan Ali Bey, "Siyaset-i Fûruset"⁴ adlı eserinde olduğu gibi burada da sembolizmi büyük bir maharetle uygulamaktadır. Hikâyede geçen her şahıs ve olay, gerçek hayattan bir kişi ve olayı işaret etmektedir.

Yazar, okuyucuya vermek istediği mesajı, av dönüşü geceyi bir evde misafir olarak geçirmek zorunda kalan hikâye kahramanlarını konuşturmak suretiyle vermediği tercih etmektedir. Böylece geniş bir manevra imkânı kazanarak, kahramanlarının ağızından dönemin tenkide maruz yönlerini dile getirmekte, istibdad ve hürriyet konusundaki görüşlerini rahatlıkla açıklama imkânı bulmaktadır.

Azerbaycan Edebiyatı'na Bir Nazar, İstanbul, 1337; Rıza TAHSİN, Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye, İstanbul, 1328; Ahmet CAFEROĞLU, Azerbaycan, İstanbul, 1940.

2 Ali Bey HÜSEYİNZADE, Abd-i Gilaf ve Mahfaza, Bakû, 1906, s.1-51.

3 Anton Pavloviç ÇEHOV, 1860-1904 yılları arasında yaşamış, oyun ve öykü yazardır. Eserlerinin çoğunluğu derin bir psikolojik içeriğe sahiptir. Bazı eserleri şunlardır: Çelavyek Futlare (Kılıflı Adam), Vişneviy Sad, Dada Vanya, Dama s Sabaçkoy, Palata nomer Şest, Step, Çayka, Tri Sestri..

4 Ali Bey HÜSEYİNZADE, Siyaset-i Fûruset (Kiril Alfabetesine Aktaran: Ofelya Bayramova), Bakû, 1994.

O'na göre, istakoz yahud sümüklü böcek gibi kalın kabuk içine girmeye gayret eden inzivaya meyilli çok kişiler vardır. Ancak bu bir vahşettir.

Bu fikrini açıkladıktan sonra yazar, böyle yaşamaya çalışan bir insan tipini mizahi bir yaklaşımla ele almakta, münzevi bir hayat yaşamamanın zor ve gülünç yönlerini maharetle izah etmektedir. Yasaklar ve yasaklara karşı tasviPkâr olmakla, şüphecilikle bir yere varılamayacağını, insanlar üzerinde baskı kurmanın yanlışlığını da dile getirmektedir.

Baskıcı ve münzevi bir hayat yaşayan insanların çoğalması üzerine, İstanbul'da o dönemde artık herşeyden korkulmaya başlandığını, yüksek sesle konuşma, dostlar ile mektuplaşma, yeniden bir kimse ile tanışma, kitapları mütalaa etme, yayıncılık yapma gibi hususların moda olmaktan çıkıp, rağbetten düştüğünü söyleyen yazar, hatta şehir için elektrik, telefon ve postane ihtiyacını gündeme getirmenin bile tehlikeli bir hal olduğunu vurgulamaktadır.

Hikâyede milli edebiyat bahsine de değinen Ali Bey, düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: "...Abdullah Cevdet⁵ diyordu ki, yazılan şiirler, hikâyeler milli olmalı, ahalimizin anlayacağı vechile yazılmalı, bir köylü, Anadolu'lu bir Türk ibarelerden mana çıkarabilmeli; kimsenin ülfet (konuşma) etmediği Farsi, Arabî tabirattan içtinab (sakınma) etmelidir. Muallimlerden bir iki zat, Uşakizade'nin hikâyeleri ile

5 Büyük ihtimalle yazar, Doktor Abdullah Cevdet'in fikirlerine işaret ediyor ve O'nu hikaye kahramanı olarak gösteriyor.

Hüseyin Rahmi'nin romanları millidir diye iddia ettiler. Tıp'dan ziyade, edebiyat ve felsefeye aşına bir doktor⁶ şu fikre itiraz etti, dedi ki:

- Bunlar ancak İstanbul ve umumiyetle şehirlerimizin ahalisi için milli sayılabilir. Milliyet nokta-i nazarından makbul görünecek bir eser varsa o da Mehmed Emin'in sırf Türkçe yazmış olduğu iş'ar (yazılar)dır.

Bu sözü herkes tasdik eyledi. Doktor Efendi, Mehmed Emin'in açtığı çığırını kimse takib etmediğine esef ediyordu. Diyordu ki, ne merhum Naci, ne Hamid'le Ekrem ne de yeni çıkma Tevfik Fikret Bey de milli olmadıkları halde herkes bunları taklid edip duruyor..."

Ali Bey, O günkü okulların durumundan bahsederken de, hafiye korkusundan dolayı muallimlerin, mürebbiyelerin tedirgin olduklarını, sadece rütbe ve nişan almayı düşündüklerini belirterek, ilim ve hikmetin mukaddes mabedi olan okulların bir zaptiye karakoluna, bir mahpese çevrildiğine ve buralarda medeniyet ve ilim nurunun kalmadığına dikkat çekmektedir.

İttihad ve Terakki Cemiyeti mensuplarının o günkü yönetimle ilişkilerine işaret ederken, hafiyelerin gülünç durumunu basiretsizliğini ve onlarla yapılan mücadeleyi yine mizahi bir tarzda izah ederek, fikirlerine tercüman olması bakımından şu beyite yer vermektedir:

"İtimad ettikçe adam, şanına, namusuna,

Hiç ehemmiyet verilmez alemin casusuna."

6 Bu ifadeyle Ali Bey, kendisinden bahsediyor. Zaten doktor olduğunu bilmeyenler, Onun edib olduğunu zannediyorlardı.

Hürriyet aşığı olan Ali Bey'in tenkidlerinden saltanat da nasibini alırken, yazar, İstanbul'da o zaman yaşanan sıkıntıların sebebi olarak bu yönetim biçimini göstermektedir.

İnsanların büyük bir kısmının memuriyet için, rütbe için, sessiz kaldığını tenkid eden Ali Bey, hikâyesine kendi yazdığı şu şiirle son vermektedir:

"Zulmet ü şer bulsa da bir dem zafer,
Perteve hükmetse de zulmet eğer,
Sönse de envar-ı kemal-ü hüner.
Gam yeme sabret!...Bu da yahu geçer!
Hak ve adaletten eser yoksa da,
Harisi kanun bir er yoksa da,
Zulmedene karşı siper yoksa da,
Gam yeme sabret!... Bu da yahu geçer!
Millete, milliyete, hürriyete,
Aşık olan uğrasa da mihnete,
Yar-ı vatan düşse de ger gurbete,
Gam yeme, sabret!... Bu da yahu geçer⁷!

7 Bu hikaye 1905-1906 yıllarında Bakû'da Ali Bey Hüseyinzade tarafından çıkarılan "Hayat" gazetesinde de bölümler halinde yayınlanmıştır: (Hayat, 1905, No:98-100,107; 1906, No:4, 25,32,34).